

Flygtningenævnets baggrundsmateriale

Bilagsnr.:	81
Land:	Belarus
Kilde:	Utrikesdepartementet
Titel:	"Mänskliga rättigheter i Belarus 2006"
Udgivet:	6. marts 2007
Optaget på baggrundsmaterialet:	20. marts 2007

Utrikesdepartementet

Denna rapport är en översiktlig sammanställning över hur de mänskliga rättigheterna efterlevs, grundad på den svenska ambassadens bedömningar.

Rapporten kan inte ge en fullständig bild. Information bör sökas också från andra källor.

Mänskliga rättigheter i Vitryssland (Belarus) 2006

ALLMÄNT

1. Sammanfattning av läget för de mänskliga rättigheterna

Respekten för de mänskliga rättigheterna (MR) i Vitryssland är svag och läget har förvärrats under det senaste året. Till skillnad från många andra före detta kommunistländer i Central- och Östeuropa har demokrati, pluralism och rättssäkerhet inte slagit rot i landet. Trots att medborgarna garanteras så gott som samtliga mänskliga rättigheter enligt lagstiftningen, förekommer regelbundet brott mot de mänskliga rättigheterna.

Den politiska situationen i Vitryssland har under de senaste åren präglats av president Aljaksandr Lukasjenkas auktoritära maktutövning, som under senare år fått allt mer diktatoriska drag. Även om kontrollen inte är total på alla områden kan i väsentliga avseenden Vitryssland anses vara en diktatur, av många kallad den sista i Europa. Vid ett besök i Minsk är ofta det första intrycket att staden ger ett ”normalt” intryck, några spår av förtryck och diktatur är svåra att uppfatta. En stor del av befolkningen uppfattar sannolikt inte ens att de lever under begränsade demokratiska och mänskliga rättigheter. För att förstå de totalitära mekanismerna i dagens Vitryssland måste man se bakom den till synes normala ytan.

Presidenten styr enväldigt och kontrollerar de viktigaste samhällsinstitutionerna – regering, parlament, domstolar, media, statliga företag, militären och säkerhetspolisen. Pluralism och oliktankande motarbetas på så gott som alla områden såsom politik, media, föreningsliv, näringsliv och religion. Genom hot och repressalier dämpas aktiviteten hos de medborgare som är missnöjda med dagens situation i landet. Vitryska media är i princip helt och hållet statsstyrda med undantag för ett litet antal oberoende tidningar som når ut till en bråkdel av befolkningen. Det förekommer ofta att oppositionella, enskilda

organisationer och oberoende media utsätts för olika typer av diskriminerande behandling av myndigheterna.

Ett allt vanligare inslag i det vitryska rättssystemet är att polisen – ofta i samarbete med säkerhetstjänsten – provocerar fram olika typer av brott. Detta drabbar inte i första hand den politiska oppositionen, även om det finns uppgifter som hävdar att polisen i något fall försökt plantera narkotika hos politiskt aktiva personer. Det har däremot blivit allt mer förekommande att polisen engagerar personer till att lämna mutor till vitryska statstjänstemän, exempelvis inom skol- och universitetsväsendet men också ute i regionerna, varefter dessa arresteras ”på bar gärning”. Syftet är att statuera exempel och skrämja befolkningen till att inte begå felsteg, men dessa framprovocerade brott verkar givetvis negativt på rättssäkerheten.

Sovjetiska värderingar och sovjetisk världssyn lever fortfarande kvar i Vitryssland och utgör basen för president Lukasjenkas populistiska politik. Trots att landet ligger mitt i Europa är Vitryssland på många sätt isolerat från Väst. Med hjälp av en manipulering av folkopinionen i statskontrollerade media har presidentens politik idag ett relativt stort stöd i breda lager av befolkningen. Den socialt inriktade politik som förts har resulterat i en jämnare inkomstfördelning än i de grannländer som reformerat sina ekonomier, vilket också ökat presidentens popularitet och skapat en bild av honom som en omtänksam och allvetande landsfader. Oppositionen har däremot mycket svårt att nå ut med sin politik, dels på grund av myndigheternas trakasserier, men framför allt i avsaknad av all tillgång till etermedia.

Under det senaste året har trycket på de få kvarvarande oberoende vitryska dagstidningarna ökat markant, och det tycks vara myndigheternas strategi att eliminera alla potentiellt kritiska röster i media. De statligt kontrollerade TV-kanalerna och tidningarna smutskastar systematiskt alla politiska alternativ, vilket lett till att stora delar av befolkningen – även de som är missnöjda med nuvarande regim – ofta inte ser oppositionen som ett trovärdigt alternativ. Den vitryska oppositionen har till följd av statens informationsmonopol under det senaste decenniet sett sitt inflytande över de samhällliga processerna försvagas kontinuerligt, och interna stridigheter har stundtals inte stärkt dess positioner. Den bräckliga enighet som uppnåddes inför presidentvalet, där den demokratiska oppositionen representerades av Aljaksandr Milinkevitj, har efter valet utsatts för allt större påfrestningar.

Den största politiska händelsen under det senaste året var presidentvalet i mars 2006. Att president Lukasjenka åter kunde ställa upp i valet möjliggjordes genom en folkomröstning 2004 som fick skarp kritik från västliga valobservatörer. Även presidentvalet, som enligt officiella uppgifter gav Lukasjenka nästan 83% av rösterna, ansågs av OSSE:s valobservatörer ha

genomförts på ett odemokratiskt sätt och med tydliga inslag av valfusk. Nervositeten från makthavarnas sida var uppenbar både före och efter valet, och de oväntat stora protester som ägde rum i Minsk veckan efter valet väckte uppmärksamhet världen över. Myndigheternas tålmod tog dock slut efter fem dagar, då det provisoriska tältlägret på Oktoberplatsen i Minsk revs av kravallpoliserna. Sannolikt arresterades mer än tusen personer under valet och veckorna som följde och dömdes till kortare fängelsestraff. Bland dem fanns presidentkandidaten Milinkevitj och flera andra kända oppositionspolitiker. En annan demokratisk presidentkandidat – Aljaksandr Kazulin – dömdes i juli till fem och ett halvt års fängelse för organisation av icke-sanktionerat möte samt huliganism. Ett flertal andra fängelsedomar har under uppmärksamhetsåret, bland annat domarna i augusti mot fyra företrädare för organisationen Partnersskap, som hade för avsikt att göra vallokalsundersökningar i samband med presidentvalet. Inledningsvis anklagades de för terrorism och försök till statskupp, men enligt de slutliga domarna dömdes de för brottet ”olaglig aktivitet i namn av icke-statlig organisation”.

Den systematiska rensning av det civila samhället från alla organisationer och företeelser som ligger utanför myndigheternas kontroll har skärpts under det senaste året. Om tidigare politiska partier, oberoende media och enskilda organisationer varit i fokus för myndigheternas ansträngningar, har på sistone också ungdomsorganisationer, vitryska kultur och småföretagare – det vill säga i stort sett alla samhällsaktiviteter som representerar alternativa synsätt på landets fortsatta utveckling – utsatts för olika former av förföljelser från myndigheterna.

Med bakgrund av kritiken gentemot demokratiska brister i det vitryska presidentvalet i mars 2006 beslutade EU att utöka listan över de vitryska tjänstemän som ej tillåts resa in i EU med 31 personer. Dessa personer var på olika sätt ansvariga för de brott mot demokratiska rättigheter som ägde rum i samband med presidentvalet. I maj 2006 beslutade EU även att frysa de ekonomiska tillgångarna för dessa 31 personer. I oktober 2006 utvidgades viseringsanktionerna med fyra höga tjänstemän ur rättsväsendet som i sitt yrkesutövande anses ha bidragit till att gå regimen vägar genom att utfärda politiskt motiverade, mycket hårda domar mot oppositionella.

Allt utländskt samarbete som har till syfte att stärka demokratin och det civila samhället i Vitryssland misstänkliggörs, och den statliga propagandan använder termer som inte använts sedan det kalla kriget. Det råder delade meningar om det finns förutsättningar för att det folkliga missnöjet i Vitryssland kan växa sig så starkt att det övergår i ett förändringstryck på liknande sätt som skett i andra länder i Öst- och Centraleuropa. Det flesta bedömer det som osannolikt att det under rådande auktoritära styre och ekonomiska stabilitet på kort sikt kan uppkomma en situation där folkliga massprotester får regimen på fall. Detta

bekräftas av erfarenheterna från presidentvalet i mars 2006. Under alltför lång tid har alla frön till missnöje skoningslöst tryckts ner, samtidigt som den sociala politik som förts bevisligen varit populär inom breda folklager. En annan omständighet som dämpar benägenheten till aktiva protester från befolkningens sida är den rädsla som på senare år vuxit sig starkare i Vitryssland. Rädslan att förlora sitt arbete, sin eller sina barns studieplats, oron att misshandlas av polis vid deltagande i demonstrationer eller hamna i fängelse är en faktor som idag anses göra att många människor tvekar inför att aktivt protestera mot regimen.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala konventionerna om mänskliga rättigheter samt rapportering till FN:s konventionskommittéer

Vitryssland övertog efter självständigheten de av den vitryska sovjetrepubliken tidigare ratificerade konventioner. Landet har hittills ratificerat de flesta centrala MR-konventionerna:

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, *International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)*, samt det fakultativa protokollet om enskild klagorätt.
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)*.
- Konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, *Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (CERD)*.
- Konventionen om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor, *Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women (CEDAW)* samt det fakultativa protokollet om enskild klagorätt.
- Konventionen mot tortyr, *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT)*.
- Konventionen om barnets rättigheter, *Convention on the Rights of the Child (CRC)* samt de två tillhörande protokollen om barn i väpnade konflikter och om handel med barn.
- Flyktingkonventionen, *Convention related to the Status of Refugees*, samt det tillhörande protokollet från 1967

Vitryssland ligger efter flera år med rapporteringen till flera av konventionerna, bland annat med konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter samt konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Landet har varken undertecknat eller ratificerat Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen (ICC).

FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna antog 2005 en kritisk resolution om Vitryssland och uppmanade bland annat landet att samarbeta med de olika FN-rapportörerna. Den särskilda rapportör som utnämndes 2004

för att följa MR-situationen i Vitryssland – Adrian Severin – avlämnade i januari 2006 en mycket kritisk rapport om situationen i Vitryssland, vilken följdes upp med en lika kritisk muntlig avrapportering i september 2006. I Severins rapportering uppmanas Vitryssland bland annat i tydliga ordalag att upphöra med trakasserier mot oliktankande och befria de personer som fängslats på politiska grunder. De vitryska myndigheterna samarbetar över huvud taget inte med FN-rapportören, som under de senaste åren nekats inresevisum till landet och tvingats samla information genom besök i grannländerna.

Det vitryska parlamentet fråntogs 1997 sin gäststatus i Europarådets parlamentariska församling, vilket bekräftades 1998 då man också beslutade att formellt suspendera Vitrysslands ansökan om medlemskap i Europarådet. Vitryssland har inte ratificerat den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

En rad prominenta personer med band till oppositionen har försvunnit sedan Lukasjenka kom till makten. Under 1999 försvann förre inrikesministern Jurij Zacharenko, vice talmannen i det upplösta parlamentet Viktor Gontjar, samt dennes affärskollega Anatolij Krasovskij. De är sedan dess spårlöst försvunna, liksom fotografen Dmitrij Zavadskij, som försvann på flygplatsen i Minsk i juli år 2000. De rättsliga undersökningarna har gått mycket långsamt och myndigheterna förefaller inte intresserade av att lösa fallen. Två utredare har flytt utomlands av rädsla för represalier efter att de funnit kopplingar mellan försvinnandena och en särskild "dödsskvadron" inom inrikesministeriet. Försvinnandena har fått stor uppmärksamhet i utlandet och den vitryska oppositionen ser fortfarande det som en av sina viktigaste prioriteringar att få svar på vad som hänt dessa personer. Den så kallade Pourgourides-rapporten som våren 2004 antogs av Europarådets parlamentariska församling gav internationellt sett ökad politisk sprängkraft åt försvinnandena och föranledde under hösten 2004 viseringsanktioner från EU och USA gentemot ett antal ledande vitryska myndighetspersoner. De personer som drabbats av sanktionerna förmodas ha varit inblandade i, alternativt underlåtit att utreda, dessa gärningar.

Den vitryska konstitutionen förbjuder tortyr liksom grymma, omänskliga och förnedrande bestraffningar. Polisvåld är dock vanligt förekommande såväl vid demonstrationer som i fängelser. FN:s kommitté mot tortyr offentliggjorde i november 2000 sina slutsatser och rekommendationer om Vitryssland och uttryckte oro över situationen för de mänskliga rättigheterna i landet samt

noterade de ofta förekommande anklagelserna om tortyr och inhuman behandling från myndighetspersoners sida eller med deras goda minne, framförallt av regimkritiker och fredliga demonstranter.

Förhållandena på fängelser och andra slutna anstalter, vilka ofta är överfulla, anses hålla ungefär den undermåliga standard som rådde på sovjettiden. Brist på mat och mediciner är vanligt förekommande liksom våld mot fångar. Besök tillåts av organisationer som arbetar för att främja de mänskliga rättigheterna, dock ej nödvändigtvis hos individuella fångar. Manliga och kvinnliga fångar hålls åtskilda.

4. Dödsstraff

Dödsstraff är tillåtet enligt den vitryska författningen och kan utdömas för mycket svåra brott som landsförräderi, spionage, terrorism, mord och grov våldtäkt. Personer under 18 år och kvinnor kan inte dömas till döden. Statistiken över hur ofta dödsstraff tillämpas är hemlig, och att erhålla säkerställd information om antalet dödsdomar och antalet verkställda dödsstraff är svårt. År 2003 skall enligt uppgift 91 personer ha varit dömda till döden och inväntat straffets verkställande. Enligt den vitryske inrikesministern hade i november 2004 fem dödsstraff verkställts under året. Enligt uppgift från Högsta domstolen utdömdes och verkställdes lagens strängaste straff i åtminstone två fall under 2005, men det finns inga belegg om verkställda dödsstraff under det senaste året. Under det första halvåret 2006 har enligt samma källa dock dödsstraff utdömts i åtminstone i fem fall, i första hand för mord av två eller flera personer. Därefter har i pressen förekommit uppgifter om ytterligare ett utdömt dödsstraff i oktober. Vitryska människorättsorganisationer förmodar att verkställande i några fall också har ägt rum under 2006. De EU-länder som finns representerade i Minsk har i gemensamma skrivelser till olika vitryska myndigheter försökt få klarhet i tillämpningen och verkställandet av dödsstraff i landet, dock hittills utan resultat. I jämförelse med situationen för några år sedan kan konstateras att dödsstraff numera verkar utdömas och verkställas mer sällan. Rättsvårdande myndigheter talar ibland om ett faktiskt moratorium, och att i praktiken dödsstraff endast utdöms ett fåtal gånger per år. I juli 2006 antogs ändringar till strafflagen med innebörden att möjligheten att utdöma dödsstraffet ska anses vara av tillfällig karaktär samt att straffet kan tillämpas till dess beslut fattas om dess avskaffande.

5. Rätten till frihet och personlig säkerhet

En person får vara anhållen högst 24 timmar, varefter åklagaren måste utfärda häktningsbeslut. Häktningstiden får inte överstiga två månader – men kan förlängas till 18 månader av riksåklagaren. Under tiden har den häktade rätt till

advokathjälp. Statistik över den genomsnittliga häktningstiden och antalet häktade är inte tillgänglig.

Flera politiker, intellektuella, regimkritiker och unga aktivister har under de senaste åren fängslats i Vitryssland, formellt sett ofta dömda för korruptionsbrott eller andra konstruerade administrativa förseelser. Under 2006 har flera nya fall aktualiserats som väckt uppmärksamhet både inom och utanför landet, och där uppenbarligen politiska skäl ligger bakom domsluten. Bland de mest omtalade fallen kan nämnas den extremt hårda domen mot presidentkandidaten Aljaksandr Kazulin, som i juli dömdes till fem och ett halvt års fängelse för påstådd huliganism och organisation av icke-sanktionerat möte. I augusti dömdes sammanlagt fyra personer ur organisationen Partnerskap till olika fängelsestraff (Timafej Drantjuk fick ett års fängelse och Mikola Astrejka fick två års fängelse, men släpptes oväntat i november) för att ha planerat att genomföra vallokalsundersökningar i samband med presidentvalet. Trots att det inledningsvis förekom anklagelser om terrorism och planering av statskupp dömdes de fyra slutligen för att ha agerat i en icke-registrerad organisations namn.

Godtyckliga frihetsberövanden inträffade i tidigare aldrig förekommen skala i samband med presidentvalet i mars 2006, då sammanlagt cirka 1 000 personer dömdes till kortare fängelsestraff för godtyckliga förseelser exempelvis påstådda svordomar på allmän plats). Huvuddelen av de fängslade greps i samband med demonstrationerna efter presidentvalet på Oktoberplatsen i Minsk. Många greps när de försökte överlämna mat och varma kläder till de protesterande.

Inrikes eller utrikes reserestriktioner, liksom landsförvisning, omnämns inte i konstitutionen. För att kunna resa utomlands måste vitryska medborgare först ansöka om en så kallad utresestämpel i sina pass, vilken är giltig mellan ett och fem år. Innehavare av sådan stämpel har normalt inga problem att lämna landet. Dock har vissa oppositionella företrädare råkat ut för att deras pass kvarhållits av myndigheterna så att de under kortare perioder inte kunnat lämna landet. Systemet med utresestämplar har i ett uttalande av den vitryska konstitutionsdomstolen ansetts strida mot landets konstitution, och regeringen har uppmanats att avskaffa denna procedur, vilket också planerades ske den 1 januari 2006. Den vitryska regeringen har dock beslutat att tills vidare behålla utresestämpeln, enligt officiella uppgifter på grund av avsaknad av medel för att utrusta passkontrollstationerna med nödvändig elektronisk utrustning. Vitryska medborgare har enligt lagen rätt att emigrera men det krävs ett formellt tillstånd. Undantagna är personer med tillgång till statshemligheter, för vilka det finns särskilda restriktioner.

6. Rättssäkerhet och rättsstatsprincipen

Konstitutionen garanterar ett självständigt rättssystem men i realiteten är rättssäkerheten bristfällig och har inte förbättrats under året. Enskilda medborgare är i stor utsträckning utlämnade åt myndighetspersoners godtycke, och rättssystemet är inte självständigt nog för att förmå försvara medborgarnas intressen. Domstolsväsendet är format efter sovjetisk modell med distriktsdomstolar, regionala domstolar och en högsta domstol. Några skillnader mellan mäns och kvinnors tillgång till rättsväsendet har ej konstaterats. Vitryssland har ingen ombudsmannainstitution men parlamentet diskuterar ett förslag om en kommissionär för mänskliga rättigheter.

Presidenten tillsätter, i enlighet med konstitutionsförändringarna från 1996, ordförandena i såväl Konstitutionsdomstolen som Högsta domstolen samt även hälften av ledamöterna i den förra. I och med att ordföranden rekommenderar övriga medlemmar, har presidenten i det närmaste fullständig kontroll över Konstitutionsdomstolens sammansättning. Presidenten utnämner också alla distriktsdomare och militärdomare. Domare måste genomgå en prövotid om fem år och de har låga löner, vilket främjar korruption. Domstolarna kan således inte betraktas som självständiga. I flera av de uppmärksammade politiska rättegångarna under året har det varit uppenbart att domarna levererat det resultat som beställts uppifrån, ibland med löften om befordran. Inte sällan är bevisbördan omvänd i rättegångssammanhang, och den vitryska Helsingforskommittén har rapporterat att endast en halv procent av alla åtalade frias i rätten. Advokater måste enligt ett presidentdekret tillhöra advokatsamfundet, vilket kontrolleras hårt av justitieministeriet och andra statliga organ, inklusive säkerhetstjänsten.

Presidenten kan utfärda dekret, vilka sedan 1996 har ställning som lag. Han kan också utfärda "tillfälliga dekret", vilka kan upphävas endast av en två tredjedels majoritet i parlamentet. Ett av dekreten möjliggör konfiskation av egendom utan rättegång om en person kan misstänkas vilja skada staten.

7. Straffrihet

Sedan ett par år förekommer det att poliser straffas för begångna övergrepp. Detta innebär enligt vitryska Helsingforskommittén ett brott mot en trend av annars total straffrihet för myndighetspersoner i fall av övergrepp mot vanliga medborgare. Presidenten har också rätt att utfärda amnesti, en rätt han normalt utnyttjar någon gång per år. Det har på senare tid diskuterats olika lagförslag som utökar möjligheten för presidenten att med omedelbar verkan benåda brottslingar som dömts för vissa brott.

8. Yttrande-, tryck-, mötes-, förenings- och religionsfrihet m.m.

Vitrysk lagstiftning garanterar yttrande- och mediafrihet samt förenings-, församlings- och religionsfrihet, men dessa respekteras inte i praktiken. Under året har trycket mot politiska partier, icke-statliga organisationer och oberoende media ökat ytterligare. Genom olika administrativa beslut gällande registrering och finansiering har det blivit allt svårare för icke-statliga organisationer att existera legalt i Vitryssland. Förändringar i lagen om icke-statliga organisationer som antagits under året tvingar dessa att årligen inkomma med rapporter om verksamhet och antal medlemmar. Registrering tillåter inte längre att organisationerna registreras på privata adresser, vilket skapar problem i avsaknad av finansiella resurser. All form av finansiellt stöd från anonyma bidragsgivare är numera förbjudet, och vid minsta överträdelse medger lagen myndigheterna att suspendera organisationens verksamhet i upp till sex månader och i vissa fall likvidera organisationerna. Flera av oppositionspartierna, MR-organisationerna och andra icke-statliga organisationer har under året på olika sätt drabbats av det kärvare klimatet, och i flera fall har det lett till att organisationerna upphört att existera. Det gäller t.ex. ungdomsorganisationen RADA.

En allvarlig tendens har kunnat märkas under det senaste året inom den vitryska lagstiftningen. På flera områden har skärpningar införts som innebär ett hårt slag mot yttrandefriheten. Dels gäller det straffbarheten av att agera i namn av en ”icke-registrerad organisation”. Eftersom huvuddelen av de icke-statliga organisationerna (med undantag av de helt opolitiska organisationerna samt de pseudoorganisationer som tillskapats av regimen) saknar registrering, är all deras verksamhet i princip straffbar. Under 2006 har flera försök gjorts att på liknande eller andra anklagelser fängsla företrädare för den icke-registrerade politiska ungdomsorganisationen Malady Front. I november 2006 dömdes dess ledare Zmiter Dasjkevitj till ett och ett halvt års fängelse för bedrivande av verksamhet i namn av en icke-registrerad organisation. I slutet av 2005 infördes dessutom ny lagstiftning som gör det straffbart för vitryska medborgare att sprida falsk information och ”diskreditera den vitryska staten” inför utländska medborgare. Denna lagstiftning har vad som kunnat erfaras dock ännu inte börjat tillämpas, men utgör potentiellt ett allvarligt hot mot yttrandefriheten. Inom människorättskretsar finns också en stark oro för ett nytt lagförslag som under hösten 2006 förelades parlamentet på initiativ av vitryska KGB. Lagen ger formellt myndigheterna utökade befogenheter i kampen mot extremistiska rörelser, men många befarar att syftet i första hand är att använda lagstiftningen mot politiska motståndare.

Människor som är aktiva i politiska och samhällsfrågor har inte sällan problem med arbetsgivare; studenter som deltagit i regeringskritiska aktiviteter, till exempel demonstrationer, har inte sällan blivit avstängda från universitetet, haft svårt att ta ut sin examen eller blivit nekade plats på studenthem. Nyligen

har införts lagstiftning som i princip gör det olagligt för studenter att delta aktivt i politiska organisationer (med undantag för den statliga ungdomsorganisationen Vitryska Republikanska Ungdomsförbundet, BRSM). Syftet sägs vara att skapa studiero för studenterna. Församlingsfriheten är i praktiken begränsad av myndigheternas beslut att tillåta demonstrationer endast på oattraktiva platser, exempelvis utanför Minsks centrum, i syfte att minska genomslagskraften hos dessa. Organisatörer av demonstrationer måste ansöka om tillstånd 15 dagar i förväg. Även på andra sätt – såsom begränsningar av antalet deltagare eller förbud mot vissa symboler och skrivna budskap – kringgärdas demonstrationer av många regleringar. Ibland tvingas arrangörerna av demonstrationer sluta avtal med olika statliga myndigheter, som polisen och ambulanser, vilket är behäftat med så höga kostnader att det i praktiken är omöjligt att genomföra demonstrationen.

Mediefriheten i Vitryssland är alltså starkt begränsad trots konstitutionella garantier för press- och yttrandefriheten. Olika nya lagar och dekret – inte minst de som nämnts ovan – har under det senaste året ytterligare försämrat situationen för oberoende media. Lagen om förtal av presidenten används ofta för att inskränka mediefriheten. Den som offentligt förolämpar presidenten riskerar fyra års fängelse, två år i arbetsläger (frihetsberövande med placering på annan ort) eller höga böter. I oktober 2006 dömdes den 60-åriga människorättsaktivisten Katsjaryna Sadouskaja till två års fängelse för att i ett brev ha förolämpat presidenten genom att ha krävt en kontroll av hans psykiska hälsa.

Fram till för något år sedan fanns det i Vitryssland ett spektrum av tryckta media, från statliga tidningar utan någon som helst antydning till kritik mot regimen till mer eller mindre oberoende, regimkritiska tidningar. Den senare kategorin har dock minskat markant, inte minst under det senaste året. Om det så sent som 2002 fortfarande fanns över 50 oberoende allmänpolitiska tidningar, kvarstår idag högst ett 15-tal (de tidningar som drivs av ryskt kapital räknas då inte in). De allra flesta av dessa tidningar har idag mycket små upplagor. Under 2006 har nya metoder börjat användas för att minimera dessa tidningars möjligheter att nå ut till sina läsare. Istället för att under olika förevändningar likvidera tidningarna har man förhindrat tidningarna att tryckas, distribueras och säljas inom landet. Utan förklaring har flera oberoende tidningar på detta sätt fått se sina kontrakt uppsagda med tryckerier, vitryska posten och tidningskiosker. Vid olika hänvändelser till informationsministeriet ges svaret att det inte går att ålägga en organisation att sluta ett kontrakt med en tidning. En del av dessa tidningar har försökt bygga upp egna distributions-system, vilket givetvis är kostsamt och ineffektivt. Andra tidningar har övergått till att endast utkomma i Internetversion.

Några oberoende inhemska etermedia med kritiskt granskande nyhets- och samhällsprogram existerar inte i Vitryssland. Den statskontrollerade vitryska

televisionen har med sina två rikstäckande tv-kanaler monopol som vitryskt tv-medium. De tre ryska kanaler som kan ses i så gott som hela landet är relativt populära, men visar sällan någon kritisk rapportering från Vitryssland. I några fall har sändningarna från de ryska stationerna temporärt blockerats. Icke-statlig FM-radio sänder uteslutande musik- och underhållningsprogram. Oberoende radiosändningar kan tas in via Radio Svabodas kort- och mellanvågssändningar eller från radiostationer i Litauen och Polen, exempelvis Radio Racyja. Det EU-stödda radioprojektet som inleddes under 2006 har ännu mycket liten lyssnarkrets. EU:s TV-projekt drivs via ett ryskt bolag och förutsätter att man har en parabolantenn.

Censur förekommer inte i formell mening. I statliga media tillsätts cheferna direkt av presidenten. För övriga media är självcensur en vanligt förekommande överlevnadsstrategi. Vid sidan av TV-fotografen Dmitrij Zavadskijs ouppklarade försvinnande finns inga bekräftade uppgifter om att för den vitryska regimen misshagliga journalister skulle ha röjts ur vägen fysiskt. I oktober 2004 hittades dock den oberoende och regimkritiska journalisten Veronika Tjerkasova mördad med ett stort antal knivhugg i sin lägenhet i Minsk. Åklagarmyndigheterna har ännu inte kunnat ge en trovärdig förklaring till mordet.

Media, oppositionen och enskilda organisationer har börjat använda sig av Internet för att nå ut med sitt budskap, inte sällan med kompletterande engelskspråkiga versioner. Användandet av Internet är inte särskilt omfattande och når ännu så länge inte folkets bredare lager. I städerna och bland ungdomarna ökar Internetanvändning snabbt och utgör för många den viktigaste informationskällan. Under presidentvalet 2006 gjordes försök att blockera några av de regimkritiska hemsidorna, dock inte med särskilt stor framgång. Flera enskilda organisationer och medieföretag har sin Internetverksamhet förlagd utomlands. E-posttrafiken följs av myndigheterna, och e-post som sänds från privata Internet-caféer registreras.

9. De politiska rättigheterna och de politiska institutionerna

Den 26 augusti 1991 förklarade sig Vitryssland självständigt efter att tidigare ha varit en del av Sovjetunionen. Efter ett par lugna år ökade den politiska splittningen samtidigt som den ekonomiska situationen förvärrades. I presidentvalet 1994 vann den populistiske Aljaksandr Lukasjenka på ett antikorrupsionsbudskap. Genom att verkställa resultaten av två folkomröstningar har denne konsekvent utökat sina maktbefogenheter så långt att han av många idag anses vara en diktator.

Den vitryska författningen stadfästes i sin nuvarande form efter en hårt kritiserad folkomröstning i november 1996. Folkomröstningen, där en

majoritet röstade för författningsändringarna, hade rådgivande karaktär. Mot det sittande parlamentets uttryckliga vilja genomdrevs resultatet av presidenten. Resultatet av omröstningen, samt författningsändringarna i sig, erkändes inte av omvärlden.

Presidenten är statschef och väljs i direkta val till en ämbetsperiod om fem år. Efter folkomröstningen 2004 begränsar inte den vitryska konstitutionen inte längre antalet mandatperioder för Lukasjenka. Den klassiska maktindelning man finner i en demokrati är som ovan nämnts frånvarande i Vitryssland. Nästan all makt är koncentrerad till presidenten. Denne svarar för rikets säkerhet och kontrollerar den exekutiva makten genom att utnämna och avsätta medlemmarna i Vitrysslands regering samt guvernörerna i landets sex regioner, den dömande makten genom att utnämna hälften av medlemmarna i författningsdomstolen och alla domare i högsta domstolen och den lagstiftande makten genom rätten att utfärda dekret med status som lag. Han är därtill överbefälhavare för de väpnade styrkorna och leder det nationella säkerhetsrådet. Presidentens makt över säkerhetspolisen – fortfarande med namnet KGB – är mycket stor med därav följande omfattande möjligheter att kontrollera den egna befolkningen. Presidenten förfogar även över en egen fristående säkerhetstjänst. Utöver ansvaret för presidentens säkerhet är litet känt om dess uppgifter. Hälften av valkommissionens ledamöter utses av presidenten. Ekonomiskt sett har presidenten stort inflytande genom att den vitryska ekonomin fortfarande domineras av statliga företag och planekonomiskt tänkande. Enligt konstitutionen kan presidenten ställas inför riksrett och avsättas om denne brutit mot författningen eller gjort sig skyldig till brott, förutsatt att två tredjedelar av parlamentet röstar för detta. Detta ter sig i dagens Vitryssland som ett helt osannolikt scenario.

Parlamentet har två kamrar, Representanthuset och Republikrådet. Representanthuset har 110 ledamöter, vilka utses i allmänna val. Av de 64 ledamöterna i Republikrådet utses åtta av presidenten och övriga av regionala instanser. Den lagstiftande makten tillkommer formellt parlamentet men i praktiken regerar presidenten i hög grad genom att utfärda dekret. Parlamentet har mycket begränsad makt och är helt beroende av presidentadministrationen för sin budget. Som ovan nämnts innehåller det nya parlamentet ingen organiserad opposition förutom några enstaka ledamöter som ibland ställer frågor som andas viss kritik mot den förda politiken.

Antalet kvinnor i politiken ökade kraftigt efter valet till Representanthuset 2004. Det nya parlamentet består av 30 procent kvinnor – något som presidenten tidigare uttryckt önskemål om. I regeringen ingår idag endast en kvinnlig minister. I de lokala lagstiftande församlingarna är kvinnorna som regel fler, ändå upp till 40 procent. Det råder inga restriktioner för kvinnor att delta i det politiska livet men relativt få kvinnor syns i offentlig ställning. Bland

kvinnor i ledande position kan nämnas den centrala valkommissionens ordförande Lidzija Jarmosjina samt vice chefen för presidentadministrationen Natallja Pjatkevitj. Bland oppositionspartierna finns ett kvinnoparti.

Domstolsväsendet är som tidigare nämnts uppbyggt av tre instanser. Ekonomiska tvister avgörs i ekonomiska domstolar. Författningsdomstolen består av 12 domare och skall granska internationella avtal samt kontrollera att politiska beslut och lagar överensstämmer med författningen. Domstolen är formellt oberoende men är idag i praktiken styrd av presidenten.

Den vitryska oppositionen har som tidigare nämnts konsekvent motarbetats av myndigheterna, vilket lett till att den är svag och relativt splittrad. Det råder oenighet inom oppositionen huruvida demokratiska förändringar lättare åstadkoms genom att bojkotta val och undvika samarbete med myndigheter eller tvärtom. Ett politiskt engagemang finns också inom det civila samhället med relativt många aktiva enskilda organisationer, men även här har myndigheterna alltmer begränsat handlingsutrymmet på sistone.

EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Rätten att bilda fackföreningar och strejkrätten står inskrivna i konstitutionen och gäller alla förutom dem som arbetar i säkerhetstjänsten och försvaret. Dessa rättigheter respekteras dock inte i praktiken. Den oberoende fackföreningsrörelsen är svag och motarbetas aktivt av myndigheterna. Efter att den officiella fackföreningsfederationen med uppemot 4,5 miljoner medlemmar blivit alltmer kritisk till regeringens politik har president Lukasjenko utsett en ny, mer lojal ordförande.

Vitryssland har ratificerat Internationella arbetsorganisationens (ILO) åtta centrala konventioner om mänskliga rättigheter: föreningsfrihet och förhandlingsrätt (konvention 87 och 98), icke diskriminering i arbetslivet (konvention 100 och 111), förbud mot tvångsarbete (konvention 29 och 105), samt förbud mot barnarbete (konvention 138 och 182).

Det är dock klarlagt att vissa av dessa inte tillämpas i praktiken. År 2003 anmälde de europeiska fackföreningarna Vitryssland för allvarliga och systematiska överträdelser av vissa ILO-konventioner. Efter flera undersökningar och utredningar har det slagits fast att dessa allvarliga och systematiska överträdelser av ILO-konventioner äger rum. En dialog mellan ILO och Vitryssland har också pågått där ILO givit Vitryssland ett antal rekommendationer på åtgärder. Under 2006 utfärdade ILO tre observationer om konventionernas tillämpning i Vitryssland, i vilka man bland annat

uttryckte oro för att myndigheternas inte följde tidigare rekommendationer. Med bakgrund av detta har EU under 2006 diskuterat frågan att tillfälligt dra tillbaks de tullförmåner Vitryssland tilldelats av EU (i enlighet med systemet för generella handelspreferenser). Då den vitryska regeringen under 2006 inte kunde visa på tillräckliga framsteg utan att utvecklingen på vissa områden snarare gått i fel riktning beslutades vid ett ministerråd den 20 december att EU:s tullförmåner till Vitryssland tillfälligt ska dras tillbaka.

Det förekommer ibland mindre demonstrationer och kortare strejker i protest mot de eftersläpande lönerna i den statliga sektorn och nedskärningar av de sociala förmånerna, men inte sällan sätter myndigheterna käppar i hjulen för dylika initiativ. Minimåldern för anställning är 16 år men med förälders tillstånd får även 14-åriga barn ingå kontrakt om arbete. Tvångsarbete i egentlig mening förekommer så vitt känt inte, men det myndigheterna uppmanar regelmässigt industriföretag och skolor att öka det "frivilliga" deltagandet i skördearbetet.

Av den arbetsföra befolkningen är cirka 30 procent anställda inom industrin och tio procent inom jordbruket. Medellönen är officiellt 283 USD per månad men torde i verkligheten vara något lägre. Det är svårt för många att leva på denna lön och i praktiken kompletteras den nominella lönen med extrainkomster från exempelvis egenhändigt odlade grönsaker och extrajobb. Många lever under knappa förhållanden och vissa svaga grupper är beroende av bidrag och subventioner från staten. Lönespridningen har enligt officiellt statistik inte ökat särskilt mycket under 1990-talet. Vid besök i utkanterna av Minsk kan man att döma av den byggaktivitet som där pågår dra slutsatsen att avsevärda förmögenheter dock ansamlats hos vissa grupper. Medelpensionen ligger på c:a 100 USD.

Bibehållande av hög sysselsättning är ett grundläggande mål i Vitryssland. Arbetslösheten ligger enligt officiella siffror mellan ett och två procent, men i själva verket är en stor del av arbetskraften undersysselsatt. Detta beror främst på att någon omfattande privatisering eller omstrukturering av företag och offentlig sektor ännu inte har skett. Statskontrollerade företag har små möjligheter att avskeda arbetskraft. Pensionsåldern är 55 år för kvinnor och 60 år för män. Arbetarskyddet är lågt och olycksfrekvensen följaktligen hög. Ett kontrollorgan existerar men har inga möjligheter till tvingande åtgärder.

Diskriminering på arbetsmarknaden på grund av kön, religion och etnisk tillhörighet är förbjuden. Möjligheterna för arbetsgivare att beakta kön, ålder och även utseende är dock i praktiken stora. Trots frånvaron av öppen diskriminering råder stora skillnader mellan könen i fråga om löner. Kvinnor är överrepresenterade inom låglöneyrken.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Hälsovård och andra sociala förmåner, såsom pensioner, tillhandahålls oberoende av kön, etnisk tillhörighet, religion, handikapp eller språk. Social status samt bostadsort kan ofta påverka den sjukvårdsinsats som ges. Sjuk- och hälsovårdssystemet är formellt heltäckande men lider i realiteten av stora brister. Välutbildad personal finns men ofta saknas både utrustning och läkemedel, inte minst på landsbygden. Jämfört med vad som är brukligt i Väst satsas en större andel av resurserna på sjukhusvård relativt primärvård. Den förväntade livslängden sjunker och är idag 74 år för kvinnor och 62 för män. Livsstilsrelaterade dödsorsaker som hjärt- och kärlsjukdomar, olyckor, alkoholberoende och cancer dominerar. Samtidigt sjunker födelsetalen och Vitryssland uppvisar liksom stora delar av det forna Sovjetunionen en negativ demografisk trend. Hälsovårdssektorns andel av bruttonationalprodukten (BNP) är drygt fem procent.

Miljöproblemen är svåra främst på grund av kärnkraftsolyckan i Tjernobyl i Ukraina i april 1986. Hela 70 procent av det radioaktiva nedfallet hamnade i Vitryssland och effekterna på miljön är ännu oöverskådliga. På många håll har grundvatten, jordbruksmark och boskap fortfarande för hög radioaktivitet. Tjernobylolyckan tär hårt på den vitryska ekonomin. Årligen går kring 15 procent av statsbudgeten till åtgärder för att mildra katastrofens effekter. Till detta tillkommer hjälp från utlandet. Varje år sänds barn från det kontaminerade området utomlands för att få vistas i en strålningsfri miljö. En viss återflyttning har börjat ske till de drabbade områdena.

12. Rätten till utbildning

Utbildning upp till och med universitetsnivå är kostnadsfri och tillhandahålls oberoende av kön, etnisk tillhörighet, religion, handikapp, språk eller social status. I praktiken diskrimineras dock, som tidigare beskrivits, studenter som engagerar sig i oppositionella rörelser som politiska partier eller enskilda organisationer. Efter protesterna i samband med presidentvalet i mars 2006 blev flera hundra studenter avstängda från sina universitet. En del av dem har därefter fått studieplatser genom de stödprogram för relegerade vitryska studenter som initierats i olika EU-länder. Det vitryska språket är undervisningsspråk i cirka 20 procent av grundskolorna i landet. I Minsk är siffran dock mycket lägre, enligt uppgift runt två procent, vilket gör det svårt för de föräldrar som vill att deras barn ska undervisas på vitryska och inte på ryska språket. Regeringens politik ger i teorin rätt att välja undervisningsspråk, men i praktiken är detta ofta inte möjligt. Den högre utbildningen sker så gott som uteslutande på det ryska språket. Utbildningssektorns andel av BNP är närmare sju procent. Kvinnor har i genomsnitt bättre utbildning än män. Skolplikt gäller

mellan sju och 17 års ålder. Informationen om mänskliga rättigheter i skolorna får anses otillräcklig.

I juli 2004 drog vitryska myndigheter in licensen för Europeiska humanistiska universitetet (EHU), vilket var känt som det enda fritänkande lärosätet i Vitryssland. Myndigheternas agerande förorsakade kraftiga protester från studenterna som blev hänvisade till att fortsätta sina studier på statliga universitet. Under 2005 etablerades EHU i Vilnius, där verksamheten under hösten inleddes med stöd från bland annat EU och Sverige. Redan tidigare hade det enda vitryskspråkiga gymnasiet i landet – det humanistiska lyceet i Minsk – stängts av myndigheterna.

Möjligheterna för vitryska studenter att studera utomlands har begränsats av ny lagstiftning som antogs under 2005, vilken egentligen varit avsedd att motverka människohandel. I praktiken har dock vitryska studenter drabbats av den nya lagen, eftersom utbildningsministeriet i varje enskilt fall måste ge tillåtelse när en vitrysk student vill studera utomlands under kortare eller längre period. Utan denna tillåtelse har studenten ingen garanti att kunna återvända till sin studieplats i Vitryssland. Tatsjana Choma avstängdes i slutet av 2005 från det ekonomiska universitetet i Minsk efter att utan tillstånd ha rest några dagar till Paris på ett möte med den internationella studentorganisationen ESIB (The National Unions of Students in Europe).

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Levnadsstandarden i Vitryssland har ökat något under de senaste åren. Enligt en aktuell opinionsundersökning ansåg nästan 25 procent av de tillfrågade att deras ekonomiska situation hade förbättrats under de senaste tre månaderna. En tiondel hade upplevt sänkt levnadsstandard, medan resten inte hade noterat någon förändring. Ökningen av levnadsstandarden kan ses mot bakgrund av den relativt höga tillväxten i ekonomin och den ökade exporten. Vitryssland tillhör de mest jämlika staterna i världen vad gäller skillnaden i lön mellan låg- och höginkomsttagare.

Inflationen var under många år betydligt högre än ökningen av löner och pensioner, men idag tycks Nationalbanken ha fått ordning på penningpolitiken. El och värme är ibland föremål för ransoneringar, framförallt i de stora städerna, vilket får till följd att medeltemperaturen i lägenheterna på hösten och vintern ibland går ner till 14-15 grader. Hyrorna är reglerade och låga.

OLIKA GRUPPERS ÅTNJUTANDE AV DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

14. Kvinnors rättigheter

Det råder i formellt hänseende jämställdhet mellan könen, vilket är stadgat i konstitutionen. Vitryssland har ratificerat konventionen om avskaffande av diskriminering av kvinnor utan några reservationer. Kvinnor har samma tillgång till rättsväsendet, lika rätt att äga mark och samma arvsrätt som män. Någon systematisk diskriminering av kvinnor förekommer inte men i en situation av relativ fattigdom och brist på sjukvård drabbas kvinnor extra hårt. Organisationer som verkar för kvinnors rättigheter förekommer och genderstudier finns som ämne vid ett universitet i Minsk.

I praktiken är dock kvinnans position inom exempelvis politik, förvaltning och näringsliv inte särskilt framträdande. De kvinnodominerade yrkena tenderar att vara lågavlönade. Kvinnor har i genomsnitt högre utbildningsnivå än män. Inom grundutbildningen är könsskillnaderna små. FN:s kommitté för avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor har tidigare kritiserat den vitryska regeringens tendenser att stärka könsrollsstereotyper, såsom att överbetona kvinnans roll som mor och hennes betydelse för familjen. Aborterna har blivit färre men är fortfarande vanliga i Vitryssland, trots att användningen av preventivmedel ökar. De patriarkala attityderna i samhället kan fortfarande sägas prägla synen på könsrollerna och frågan om jämställdhet är inte en av de främsta på den politiska dagordningen i Vitryssland.

Under kommunisttiden arbetade nästan alla kvinnor samtidigt som de skötte hem och barn. Rätten till yrkesliv uppfattades ofta som en skyldighet att arbeta. De rättigheter som upplevs som angelägna av vitryska kvinnor är därför inte alltid desamma som i Väst. Den nyförvärvade rätten att själv få uppfostra sina barn väger ofta tyngre än krav på daghemsutbyggnad, och rätten till ett bekvämt liv upplevs som mer angeläget än rätten till arbete.

Antalet rapporterade våldtäkter brukar uppgå till några hundra per år men man antar att den verkliga siffran är mycket högre, eftersom många tvekar inför att anmäla dessa brott. Kvinnomisshandel är sällan föremål för offentlig diskussion och i vilken utsträckning sådan existerar är inte kartlagt. Lättare misshandel i hemmet kan straffas med böter eller 15 dagar i fängelse och det sägs att polisen inte tvekar att ta itu med dessa brott om de anmäls. Sexuella trakasserier rapporteras vara vanliga men det finns ingen särskild lag på detta område. Överhuvudtaget är tillgängligheten låg på statistik som berör kvinnors problem. Det är svårt att säga huruvida prostitutionen ökar i landet men vissa uppgifter gör gällande att så är fallet.

Handel med kvinnor

Handel med kvinnor förekommer. Vitryssland är såväl ursprungsland som transitland för människohandel. Kvinnor och flickor förs till Central- och Västeuropa där de tvingas prostituera sig eller utnyttjas sexuellt. Det är mycket svårt att uppskatta omfattningen av människohandeln, eftersom myndigheterna publicerar mycket litet statistik. I den mån någon statistik förekommer är Vitryssland ofta sammanslaget med Ryssland. Vitryska inrikesministeriet har uppgifter om att uppemot 400 kvinnor deporterats tillbaka till Vitryssland under de senaste tre åren efter att ha arbetat med prostitution utomlands. Handel med barn har uppdagats i enstaka fall.

Kvinnohandeln i de före detta sovjetrepublikerna har ökat i omfattning. På grund av sin geografiska placering och den ekonomiska situationen i landet har Vitryssland blivit en viktig källa för den olagliga kvinnohandeln. Det har visat sig att dåliga ekonomiska omständigheter samt utestängningen av kvinnor från den vanliga och reglerade arbetsmarknaden, i kombination med brist på adekvat information om arbete i utlandet, är en viktig förklaring till kvinnohandel i ett land.

Enligt landets enskilda organisationer kan tusentals vitryska kvinnor ha fallit offer för människohandel. Detta styrks av uppgifter från Nederländerna, Litauen och Bosnien, där man kommit i kontakt med vitryska kvinnor som förts till eller genom dessa länder. När Vitryssland utgör transitland kommer kvinnorna som regel från Ryssland, Ukraina, Litauen och Moldavien, men också från Afghanistan och förs främst till Tyskland och Polen. Rekryteringen sker via annonser i tidningar och på Internet om lukrativa arbeten eller erbjudanden om äktenskap. Det drabbar oftare kvinnor från landsbygden, vilka tenderar att vara mindre väl informerade om potentiella risker än stadsbefolkningen.

Myndigheterna i Vitryssland har börjat ta människohandeln på allvar. Inrikesministeriet och Socialministeriet arbetar med frågan. Inom Socialministeriet finns sedan 1995 ett centrum (Gender Information and Policy Center), vilket stöds av UNDP, och som nyligen börjat arbeta med problemet. Den vitryska polisen har en speciell grupp för narkotika- och sexuell brottslighet. Samarbetet mellan polis och enskilda organisationer är inte väl utbyggt, och kontakterna och erfarenhetsutbytet med västliga kollegor är relativt dåliga.

I november 2001 antogs ett statligt program – Komplexa åtgärder mot människohandel och prostitution – som skall löpa mellan 2002 och 2007. I programmet deltar bland annat följande institutioner: justitie-, utrikes- och inrikesministeriet, KGB och Högsta domstolen. Vitryssland undertecknade i december 2000 FN-konventionen mot transnationell organiserad brottslighet

och dess protokoll för att förebygga och beivra människohandel, särskilt i kvinnor och barn. Som tidigare nämnt kan noteras en oroväckande tendens att myndigheterna i kampen mot människohandel vidtar åtgärder som begränsar vitryska medborgares, och framför allt studenters, rörelsefrihet.

I januari 2001 trädde en ny lag i kraft, artikel 181 i brottsbalken, vilken gör människohandel straffbart. Även anställning av personer för att utnyttja dem sexuellt eller på annat sätt är olagligt. Straffet är fängelse i sex månader eller frihetsberövande i upp till sex år. För grova brott kan fängelse i mellan fem och tio år utdömas. Om allvarlig skada förorsakas den som utsatts för människohandel eller om denne dör, kan straffet bli fängelse i upp till 15 år. De flesta kvinnor som utsatts för denna exploatering vågar dock inte ge sig till känna eller kontakta polisen. Detta kan bero på att vittnes- och brottsofferskyddet i Vitryssland är svagt samt att allmänhetens förtroende för rättssystemet är svagt.

15. Barnets rättigheter

Det finns inga uppgifter om att några allvarliga brott mot barnets rättigheter skulle förekomma i Vitryssland. Minimialdern för anställning är 16 år men med föräldrars tillstånd får även 14-åriga barn ingå kontrakt om arbete. Pojkar och flickor behandlas lika och har samma tillgång till utbildning och hälsovård på alla nivåer. Stora resurser läggs ner på behandling av barn från det område som drabbades av Tjernobylnkatastrofen. Det har inte rapporterats vare sig om gatubarn eller om barnarbete. Vitryssland ratificerade FN:s barnkonvention 1990 och man har gjort en utvärdering av dess tillämpning. Denna har diskuterats av FN:s kommitté för barnets rättigheter, vilken senare presenterade ett antal rekommendationer.

De vitryska myndigheterna har på senare år begränsat antalet utländska adoptioner, bland annat till Sverige. Strävan är att istället hitta inhemska adoptivföräldrar, men av ekonomiska, sociala och psykologiska skäl är det ännu få vitryska föräldrar som är beredda att adoptera barn. Under hösten 2006 utspelades ett vitryskt-italienskt drama när en tioårig föräldralös vitrysk flicka stannade kvar i Italien hos en italiensk familj efter en lägervistelse. Trots att den italienska familjen hävdade att flickan utsatts för övergrepp på barnhemmet skickade de italienska myndigheterna tillbaka flickan till Vitryssland. Händelsen väckte stor uppmärksamhet i Vitryssland och delade landet i två läger. Vitryska myndigheter framhävde det olagliga i kvarhållandet av flickan, medan man i vissa media valde att betona de humanitära aspekterna i ärendet.

Barnmisshandel och andra övergrepp mot barn förekommer. Aga är tillåten och praktiseras öppet. Enligt statistiken uppges att 40 procent av alla pojkar och 31 procent av flickorna blir slagna i hemmet.

16. Rättigheter för personer som tillhör nationella, etniska, språkliga och religiösa minoriteter samt urfolk

Konstitutionen tillförsäkrar alla medborgare likhet inför lagen. Den tar dock inte specifikt upp etnicitet, kön eller religion. Vitryssar är den helt dominerande folkgruppen (mer än 80 procent). Stora grupper av vitryssar bor också i andra länder. Två miljoner bor i andra före detta sovjetrepubliker och i Polen och ungefär en miljon i västländer som Storbritannien, Tyskland, Frankrike, USA och Kanada. De tre största minoriteterna är ryssar (11 procent), polacker (fyra procent) och ukrainare (två procent). Polackerna lever främst i landets västra delar och har i stor utsträckning behållit sina traditioner och sin katolska religion. Den polska minoritetens organisation har under de senaste åren utsatts för direkt inblandning från myndigheternas sida. Detta skall dock i första hand betraktas som förföljelse av en stark och självständig enskild organisation, det vill säga det ligger i linje med myndigheternas behandling av alla icke-statliga organisationer, och mindre som sanktionerad förföljelse av den polska minoriteten.

I början av 1900-talet var judarna den näst största etniska gruppen i landet och dominerade i flera städer. Förintelsen under andra världskriget samt en omfattande utvandring har gjort att judarna endast utgör mindre än halv procent av dagens vitryska befolkning. Utslag av antisemitism förekommer hos befolkningen, även om vitryssarna historiskt anses vara mer toleranta mot judar än sina grannfolk. Det förekommer ibland antisemitiska utspel i statliga tidningar och antisemitisk litteratur finns till försäljning i offentliga lokaler. Vandalisering av synagogor har ägt rum. Hundratusentals judar avrättades i Vitryssland under andra världskriget. Bland annat ligger strax utanför Minsk vad som under kriget var ett av de största koncentrationslägren – Trostenets. Platsen är relativt okänd och är markerad med ett enkelt minnesmärke. På den plats där många av judarna från Minskghettot arkebuserades har dock upprättats ett välbesökt monument i form av en grop. Det finns också en romsk minoritet på uppskattningsvis 10 000 personer i Vitryssland, som upplever liknande problem som i andra länder i Östeuropa, inte minst en extremt hög arbetslöshet.

Uppskattningsvis 70 procent av befolkningen i Vitryssland är ortodoxt kristen medan knappt 20 procent bekänner sig till den romersk-katolska läran. I dessa procenttal döljer sig dock en stor andel passiva, sekulariserade grupper. Det finns också ett relativt stort antal aktiva evangelisk-lutherska församlingar, framför allt baptister och pingstvännar. Religionsfrihet råder enligt konstitutionen och Vitryssland saknar statskyrka. Likväl har religiösa samfund –

förutom den ortodoxa kyrkan, vilken favoriseras av presidenten – rapporterat vissa svårigheter. Detta gäller bland annat enskilda katolska präster, även om den katolska kyrkan som sådan inte har några begränsningar för sin verksamhet, och inte minst västliga evangeliska samfund som försökt etablera sig i Vitryssland. För att kunna hyra eller köpa lokaler krävs registrering, vilket inte alltid ges. Detta gäller i synnerhet mindre traditionella religioner och de som anses vara sekter, till vilka de österländska religionerna hör. Vissa evangelisk-lutherska församlingar – exempelvis pingstkyrkan – har haft problem vid registrering. Hösten 2006 genomförde en evangelistisk frikyrkoförsamling – New Life – en uppmärksammas masshungerstrejk efter det att myndigheterna försökt tvångsinlösa deras kyrkobyggnad. Församlingen hade lagligen inköpt ett före detta boskapsstall och byggt om det till kyrka, vilket myndigheterna senare ansåg vara olämpligt.

Under hösten 2002 antog det vitryska parlamentet en ny religionslag. Lagen identifierar, vid sidan av den ryska ortodoxin, fyra religioner av historisk betydelse för Vitryssland, nämligen romersk katolicism, ortodox judendom, sunniislam och den evangelisk-lutherska kyrkan. Den ortodoxa kyrkans "avgörande roll" för det vitryska folkets andliga, historiska och kulturella utveckling framhävs, något som ger ortodoxin en särställning. Lagen försvårar för nya kyrkor som vill registrera sig samt möjliggör kontroll av religiösa organisationer och i viss mån censur av religiös litteratur. Utländska medborgare har inte rätt att leda religiösa organisationer, och staten kan neka ett samfund att inrätta de nödvändiga institutionerna för att utbilda sitt eget prästerskap. Lagen stipulerar vidare ett komplicerat registreringsförfarande för religiösa samfund. Även med tillstånd har vissa samfund, såsom exempelvis uniater och olika protestantiska grupper, stora svårigheter att få hyra, köpa eller bygga gudstjänstlokaler.

Vad beträffar särskilda restriktioner på trosområdet kan nämnas att företrädare för utländska religiösa samfund behöver särskilt tillstånd från kommittén för nationalitets- och religionsfrågor för att få besöka Vitryssland. Kommitténs beslut kan inte överklagas. Religionslagen har kritiserats hårt av flera religiösa samfund – även i Sverige – för att den försvårar deras arbete i Vitryssland, och EU har upprepade gånger uppmanat parlamentet respektive presidenten att inte anta lagen.

Den vitryska ortodoxa kyrkans gynnade ställning stärktes ytterligare av ett så kallat konkordat (avtal) som metropoliten slöt med regeringen i juni 2003. I konkordatet konstaterades att den ortodoxa kyrkan står i ett särskilt förhållande till staten och att samarbete mellan kyrkan och staten på bland annat utbildningsområdet bör främjas. En rad ministerier och offentliga organ med vilka kyrkan avses samarbeta med nämndes vidare i avtalet.

Den muslimska minoriteten i Vitryssland är relativt liten och består framförallt av en grupp etniska tatarer med rötter i landet sedan 1000-talet. Muslimerna tycks inte utsättas för fördomsfullt beteende från majoritetsbefolkningens sida.

Vitryssland hade under en period i början av 1990-talet det vitryska språket som ensamt statsspråk, vilket ledde till en viss renässans för ett språk som under århundraden förtryckts under polsk överhöghet, rysk imperialism och sovjetmakten. Efter en folkomröstning initierad av president Lukasjenka gavs i mitten av 1990-talet det ryska språket också status som statsspråk vid sidan av vitryskan. Det vitryska språket har därefter återigen börjat marginaliseras, och den numera avlidne vitryske författaren Vasil Bykov hävdade att vitryskan medvetet utsattes för ett språkmord – *linguicide*. Det finns idag ytterst få skolor där all undervisning sker på vitryska, de skolor som öppnades i början av 1990-talet har huvudsakligen övergått till ryska som huvudspråk. Det är tydligt att den nuvarande presidenten trots sin vitryska härkomst föredrar att tala ryska, och i avsaknad av en statlig politik för att främja användningen av vitryskan finns en tendens hos vitryssarna att i vardagslag välja att använda det ryska språket. Under sin historia har det vitryska språkets användning ofta motarbetats och sällan tillåtits slå rot, och under olika perioder har ryskan och polskan alltid varit dominerande. Användningen av det vitryska språket har idag mer och mer fått en politisk laddning och kommit att associeras med tillhörighet till oppositionen.

Företrädare för vitrysk kultur har fått det allt svårare att verka i Vitryssland, och de flesta författare och musiker som skriver på vitryska är bannlysta från statliga media. Myndigheterna har under det senaste året gjort flera försök att likvidera det vitryska författarförbundet (ett alternativt förbund har skapats, men samtliga seriösa vitryskspråkiga författare kvarstår dock i det historiska förbundet). Hösten 2006 kördes förbundet ut ur sina lokaler och riskerar nu att bli av med sin registrering i avsaknad av juridisk adress. Medlemmarna i förbundet har ofta svårt att få tillträde till skolor och universitet, som enligt instruktion endast välkomnar medlemmar av det lojala förbundet. Huvuddelen av de rock- och popband som framträder på vitryska har liknande problem efter att de offentligt tagit ställning mot regimen vid olika manifestationer. TV-framträdanden är en omöjlighet och det finns inga arrangörer som vågar anordna konserter med dessa band.

17. Diskriminering på grund av sexuell läggning eller könsidentitet

År 1994 blev homosexualitet lagligt i Vitryssland. Trots detta är HBT-personer inte särskilt synliga i Vitryssland, och många väljer att inte tala öppet om sin sexuella läggning. Bland unga människor i Minsk är attityden förhållandevis öppen gentemot HBT-personer – om än oftare neutral än positiv. Landsbygds-

befolkningen samt medelålders och äldre människor har ofta en mer konservativ inställning. Homosexualitet accepteras inte av de religiösa samfundet.

Diskriminering av och våld mot homosexuella rapporteras med jämna mellanrum, och det händer att polisen i sådana sammanhang förblir passiv. Trots att det inte alltid hjälper att anmäla fall av diskriminering, menar HBT-föreningarna att lagen upprätthålls i viss utsträckning. Man bestrider myndigheternas beslut, ibland med positivt resultat.

Myndighetspersoner, däribland landets president, uttrycker sig ibland nedlåtande om homosexuella. I en kommentar till det inreseförbud som EU och USA beslutat om för ett antal högre vitryska tjänstemän sade president Lukasjenko den 28 september 2004 att "EU och USA sprider droger, prostitution och homosexualitet i landet". Den sovjetiska inställningen att homosexualitet är inlärt och "smittsamt" snarare än medfött är i hög grad närvarande både hos makthavare och hos folk i gemen. Enligt Vitrysslands chefssexolog, Dimitrij Kapustin, är homosexualitet botbart. I statliga kampanjer mot hiv visas ofta homosexuella relationer som avskräckande exempel. Homosexualitet är något av ett skällsord. Av denna anledning vill inte oppositionspartier och andra organisationer öppet stödja homosexuella.

Den vitryska konstitutionen förbjuder diskriminering, men sexuell orientering inkluderas inte av lagens skydd mot nedsättande behandling. Homosexualitet och transsexualitet räknas vid sidan av pedofili upp på vitryska hälsoministeriets och vitryska försvarsministeriets lista över sjukdomar och klassificeras som en lättare personlighetsstörning. På grund av detta får inte homosexuella tjänstgöra i den vitryska armén under fredstid men i krigstid får de dock inkallas till vissa befattningar. Äktenskap är inte tillåtet för homosexuella, och det finns inte någon partnerskapslag i Vitryssland.

HBT-personers föreningar möter samma problem som många andra enskilda organisationer i Vitryssland, svårigheter att bli registrerade, finansiella problem, krav på lokal samt onödigt krångliga regler. Föreningar för HBT-personer finns huvudsakligen i Minsk, men mindre initiativgrupper finns i några av regionhuvudstäderna. I Minsk verkar Belarusskaja Liga Ljambda (BLL) som vänder sig till alla HBT-personer, men där mestadels män är medlemmar, och Jana som vänder sig till lesbiska kvinnor. Organisationen Vstretja arbetar uteslutande med hälsovårdsfrågor. Det finns två gayklubbar i Minsk som drivs i privat regi. Dessutom arrangerar ovan nämnda föreningar fester och festivaler för sina medlemmar. Dessa har upprepade gånger ställts in – myndigheterna misstänks ligga bakom i vissa fall.

Enligt UNHCR:s rekommendationer är homosexualitet inte tillräckligt som grund för att en vitrysk medborgare skall erhålla flyktingstatus.

18. Flyktingars rättigheter

Vitryssland är i första hand transitland för flyktingar på väg västerut, ofta i illegala transporter från tredje världen via Ryssland. Antalet registrerade flyktingar i landet uppgick enligt UNHCR till 719 vid slutet av år 2003. Vid samma tid befann sig 3 500 asylsökande samt flyktingar i behov av skydd i Vitryssland. Sedan 1992 har uppemot 16 000 personer sökt asyl i Vitryssland. Antalet utläningar som vistas i landet utan tillåtelse uppskattas av myndigheterna till omkring 100 000. Varje år stoppar gränstrupperna tusentals personer som olagligt försöker ta sig över gränsen. Av dessa är många flyktingar från Asien och Afrika, de flesta från Afghanistan, Vietnam, Indien och Bangladesh. Av registrerade flyktingar kommer huvudparten från Afghanistan. Tjetjenska flyktingar har minskat i antal.

Ekonomiska begränsningar hämmar den nationella anpassningen till flyktingkonventionen samt myndigheternas arbete med migrationsfrågor rent allmänt. Den politiska situationen har isolerat Vitryssland även på migrationsområdet, exempelvis vad gäller bistånd och kunskapsöverföring. Lagstiftningen försvårar arbetet för hjälporganisationer genom att allt humanitärt och tekniskt bistånd måste redovisas för myndigheterna i förväg. Vitrysslands gräns mot Ryssland är öppen. Det förekommer inga passkontroller på tågen mellan Moskva och Minsk, vilket gör det svårt att kontrollera den illegala migrationen från öst till väst. Vitryssland saknar avtal med angränsande länder om vad som skall anses vara ett säkert första asylland, liksom om regler för återtagande. Man anser att Ryssland är ett säkert land för flyktingar att sändas tillbaka till. För att få uppehållstillstånd i Vitryssland krävs en registrering på en adress. Denna så kallade "*propiska*" ger även rätt till sociala förmåner. Det har ofta visat sig problematiskt för flyktingar att erhålla en *propiska*. De flesta flyktingar koncentreras till huvudstaden, vilket bekymrar myndigheterna i Minsk.

En viktig steg på flyktingområdet togs år 2001, då Vitryssland tillträdde 1951 års flyktingkonvention och 1967 års protokoll. Man började också, i samarbete med UNHCR, komplettera den existerande lagstiftningen för att harmonisera den med konventionens innehåll. I detta syfte bildades en särskild arbetsgrupp, och år 2003 antogs en omarbetad flyktinglag. En ny medborgarskapslag har också utarbetats. Regeringen samarbetar med UNHCR och andra humanitära organisationer för att stödja flyktingar.

Emigration

Som en följd av den politiska och ekonomiska situationen i landet överväger många unga och välutbildade vitryssar att lämna sitt hemland för att söka sig en

bättre framtid utomlands. Statistiken på området är dålig, men många menar att tusentals vitryssar redan har emigrerat under de senaste åren. Även officiella siffror talar om en ökande utvandring.

Dagens Vitryssland är grovt uttryckt delat i två samhällen: dels de unga, de välutbildade och stadsbefolkningen, dels de gamla, de utbildade och folk på landsbygden. De som lämnar landet tillhör som regel den första gruppen. Många är IT-specialister och har examina från något av de två tekniska universiteterna i Minsk. Möjligen kommer en del av dem att återvända hem om förhållandena i Vitryssland förbättras.

19. Funktionshindrades rättigheter

Även om de inte handikappade formellt utsätts för diskriminering, har de i allmänhet sämre möjligheter till arbete och utbildning. De är en relativt bortglömd grupp i samhället. De flesta byggnader och allmänna kommunikationsmedel är inte tillgängliga för rullstolsburna, trots att en lag från 1992 gör detta obligatoriskt. Frågan är inte prioriterad i Vitryssland, och finansiella brister försvårar för de lokala myndigheterna att avsätta medel för att verkställa lagen. Vissa minimala statliga bidrag finns tillgängliga för handikappade. Utbildningsnivån bland handikappade är låg.

ÖVRIGT

20. Frivilligorganisationers arbete för mänskliga rättigheter

Många inhemska organisationer som verkar för de mänskliga rättigheterna, såsom den lokala Helsingforskommittén, är aktiva i Vitryssland men känner sig ofta motarbetade av myndigheterna – de utsätts för telefonavlyssning, får ofta påhållning av skattemyndigheterna och nekats ibland registrering, se även kapitel åtta. Samtalstonen mellan oberoende organisationer för mänskliga rättigheter och myndighetsföreträdare är mycket frän. Några större internationella enskilda organisationer är inte verksamma i Vitryssland sedan Open Society Fund kastades ut ur landet. Företrädare för internationella organisationer tillåts resa in i landet. Vitryska Helsingforskommittén har under flera år utsatts för press efter att tidigare vunnit en juridisk tvist mot skattemyndigheterna. Under 2006 har Helsingforskommittén varit nära att likvideras, och många befarar att myndigheterna kommer att gå vidare i syfte att helt eliminera organisationen. Flera frivilligorganisationer har till följd av de olika administrativa beslut som redogörs för i kapitel åtta lagt ned sin verksamhet de senaste åren, däribland MR-organisationen *Vjasna*, vars ledare Aljes Bialatski under 2006 tilldelades det av den svenska regeringen instiftade Per Anger priset.

21. Internationella och svenska insatser på området mänskliga rättigheter

FN (Förenta Nationerna) och OSSE (Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa) har kontor i Minsk, vilka delvis ägnar sig åt frågor som rör mänskliga rättigheter, inte minst stöd till enskilda organisationer. Sverige sekonderar en person på UNDP-kontoret (FN:s utvecklingsprogram). UNHCR (FN:s flyktingsorgan) är verksamt i Vitryssland till stöd för asylsökande flyktingar.

OSSE bedriver rådgivning till såväl myndigheter som enskilda i olika rättsfrågor. Man följer rättegångar och ger juridiskt stöd i rättsfall på de mänskliga rättigheternas område. OSSE har också haft ett särskilt program för stöd till fångelser och till fångar. Myndigheterna var under en period inte särskilt entusiastiska över samarbetet, som man menade i alltför hög grad var inriktat på stöd till oppositionen. Under 2002 decimerades successivt OSSE:s rådgivningsgrupp genom att dess medlemmar inte fick förnyade viseringar, och gruppen tvingades i oktober samma år i princip upphöra med sin verksamhet. Från januari 2003 verkar OSSE i Vitryssland med ett förändrat och mer begränsat mandat. Hösten 2005 tillträdde den svenske diplomaten Åke Peterson som ny chef för OSSE:s kontor i Minsk.

EU:s stöd minskades efter 1997 men visst bistånd fortsätter, huvudsakligen genom projekt som direkt eller indirekt stödjer demokratiseringsprocessen. Inom ramen för EU:s bistandsprogram Tacis och andra samarbetsinstrument inom EU finns utrymme för insatser på området mänskliga rättigheter.

I enlighet med EU:s riktlinjer har Sveriges utvecklingssamarbete sedan 1997 inriktat sig på stöd till demokratiseringsprocessen, samt humanitära och regionala projekt. En viktig aspekt av utvecklingssamarbetet är strävan att underlätta internationella kontakter för vitryska representanter för det civila samhället, inte minst kontakterna med Sverige. Under 2005 uppgick utbetalningarna av svenskt stöd till projekt i Vitryssland totalt till cirka 40 miljoner svenska kronor. Stödet är fördelat på sex områden, däribland fördjupande av demokratin, samarbete mellan det civila samhällets organisationer, inklusive kontakter mellan politiska partier i Sverige och Vitryssland, samt journalistutbildning. Inom området social trygghet ges bland annat stöd till projekt för att motarbeta människohandel, främja inhemska adoptioner samt bekämpa hiv/aids. Det förekommer också projekt inom områdena lokalt självstyre och små/medelstora företag, vilka kan anses främja en demokratisering av Vitryssland på längre sikt.